

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ SAĞLIK BAKANLIĞI BİNASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

AN ANALYSIS ON THE MINISTRY OF HEALTH BUILDING IN THE EARLY REPUBLICAN ERA

Buşra GÜRDAĞ*

Duygu KOCA**

Öz

Başkent Ankara’da, Bakanlık yapıları, siyasi gücün temsiliyetini üstlenen sembolik yapılardır. Cumhuriyetin ilanının ardından inşa süreci başlayan bu yapılar günümüz Ankara’sında halen varlığını sürdürmektedir. Yapıların bazıları inşa edildiği tarihten bu yana aynı işleve hizmet ederken bazıları ise farklı işlevlere devredilmiş veya boşaltılmıştır. Araştırma kapsamında Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilen ve dönemi konu edinen araştırmalarda ilk “modern” yapı olarak karşımıza çıkan Sağlık Bakanlığı binası ele alınmaktadır. Yapı, Cumhuriyet döneminde inşa edilen ilk modern yapı olarak anılsa da mevcut yazında yapıya ilişkin detaylı bir araştırma bulunmamaktadır. Çalışma hem bu duruma dikkat çekmeyi hem de yapının mevcut durumunu, Modern Mimarlık Mirası’nın korunmasına ilişkin yazın kapsamında, tartışmayı amaçlamaktadır. Avusturyalı mimar Theodor Jost tarafından tasarlanan yapı hem mimari üslup bakımından Uluslararası mimarinin Türkiye’deki ilk örneği olması hem de 90 yılı aşan geçmişiyle önemli bir değerdir. Kültürel ve tarihi belleğin sürdürülebilmesi adına modern mimari yapıların korunarak geleceğe aktarılması önem arz etmektedir. Bu amaçla yapının 2009 yılında geçirdiği yenileme projeleri ile birlikte mevcut iç mekânı değerlendirmeye alınmış ve bu veriler uluslararası tüzük ve anlaşmalarda öne çıkan noktalar doğrultusunda belirlenen ölçütler çerçevesinde irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Bakanlığı binası, mekânsal dönüşüm, mimari miras, Erken Cumhuriyet Dönemi, Theodor Jost

Abstract

In the capital Ankara, the ministerial buildings are symbolic structures undertaking the representation of political power. Following the proclamation of the Republic, the construction process began and these buildings still exist in present-day Ankara. Some of the buildings have served the same function since their construction, while others have been transferred to different functions or evacuated. Within the scope of the research, the Ministry of Health, which was the first “modern” structure in the scholarly researches that

* Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniv., Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü.
ORCID ID: 0000-0002-2748-5568 ♦ E-mail: busragurdag@gmail.com

** Doç. Dr., Hacettepe Üniv., Güzel Sanatlar Fak., İç Mimarlık ve çevre Tasarımı Bölümü, Ankara.
ORCID ID: 0000-0003-4176-8115 ♦ E-mail: dygsener@gmail.com

were constructed during the Early Republican Era and focused on the period, is examined. Although the building of Ministry of Health is referred as the first modern building built during the Republican era, there is no detailed research on it in the present literature. The study aims to both draw attention to this situation and to discuss the current state of the building within the context of the conservation of Modern Architectural Heritage. In order to sustain cultural and historical memory, it is important to preserve modern architectural structures and transfer them to the future. This attitude is also important in understanding the cultural reflections of the political transformation and modernization efforts at the beginning of the 20th century. The Ministry of Health building designed by Austrian architect Theodor Jost, is the first example of international architecture in Turkey. Therefore, the building forms a part of our modern architectural heritage, both in terms of its style and the period it was built. The building, which was registered as an immovable cultural heritage in 1986, served the same function for a period of 90 years. The research is limited to this process in which the building is used by the Ministry of Health. In the scope of the research the existing interior space was evaluated together with the renovation projects of the building in 2009. Although the building is within the scope of conservation, the examinations have shown that the interior of the building has been completely renewed. At this point, it has been seen that the criteria for the protection of modern architectural heritage in our country are uncertain therefore international approaches have been referred. In these approaches, considering the cultural context in which the building is located, preserving the authenticity of the architectural heritage, protecting the integrity of the modern architectural heritage with all the elements that give it universal value come to the forefront as important criteria. Data on the building are examined under the titles of the environment of the structure, building mass and interior spaces within the framework of these criteria that come to the fore in international regulations and agreements. As a result of the examination, it was seen that the building was registered individually, despite the importance of its location in the city and the associated public spaces. During the restoration works, it was determined that the historical context in which the building was built was ignored and the original building elements and atmosphere of the building interior were not preserved, even though the original design qualities were preserved on the facades.

Keywords: *Ministry of Health Building, spatial transformation, architectural heritage, Early Republican Era, Theodor Jost*

1. GİRİŞ

Erken Cumhuriyet döneminde mimarlık toplumu yeniden şekillendirmenin bir yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde mimari politik bir araç olarak kullanılmış, yaratılacak yeni kentin, benimsenen ideolojiye paralel olarak toplumsal dönüşümü desteklemesi hedeflenmiştir.¹ 1920'li yılların başlarında küçük bir kasaba olan Ankara, başkent ilan edilmesiyle birlikte yoğun yapılaşma faaliyetlerine sahne olmuştur. Yeni iktidar Ankara'nın imarını, Cumhuriyet fikrini somutlaştırmanın ilk adımı olarak görmüştür.² Ankara bir başkent olarak, modern yaşamın, planlamanın ve mimarinin ilk denemelerinin yapıldığı bir merkez olmuştur. Burada kaydedilen gelişmelerin ise ülke geneline örnek olması ve yayılması arzulanmıştır.³ Erken Cumhuriyet döneminde öncelikli olarak inşa edilen hükümet yapılarının fiziki mekân yolu ile kentsel ve toplumsal ölçekte hedeflenen değişimi simgeleyen sembolik birer unsura dönüştükleri söylenebilir.⁴

Cumhuriyet döneminde mimari açıdan tüm ülke için bir rol model olması planlanan şehir 1980'li yıllara kadar, erken dönem planlamalarının etkisinde, Atatürk Bulvarı ekseninde şekillenmiştir. Ancak 1980'lerde yaşanan sosyo-ekonomik gelişmelerin de etkisiyle bu aks gücünü ve etkisini yitirmiştir.⁵ Bugün 4,5 milyon nüfuslu bir metropol olan başkent Ankara'da kentsel yoğunluk başka bölgelere kaymakta, mimariye hâkim olan dil ise değişmektedir. Bu kayma, kentsel mekânda öne çıkan yeni prestij aksları meydana getirmekte ve yapılaşma kentin yeni yüzü haline gelen bu noktalarda yoğunlaşmaktadır. Eskişehir Yolu'nun bugün geldiği nokta, bu duruma en iyi örnektir.

Son yıllarda Başkent Ankara'da siyasi gücü temsil etmekle görevli hükümet yapılarının faaliyetlerini şehrin yeni önemli eksenini olan Eskişehir Yolu üzerinde yükselen yeni binalarda devam ettirdikleri gözlemlenmektedir. Bu durum Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilen ve varlığını hala sürdüren eski bakanlık yapılarının bugünkü durumlarının ne olduğu ve gelecekte ne olacağı sorularını akla getirmektedir. Cumhuriyet değerlerini yansıtan, mimari ve toplumsal bellekte yer etmiş bu yapıların günümüz koşullarının saptanması, kültürel mirasın korunması adına önem teşkil etmektedir.

Günümüzde Cumhuriyet dönemi yapılarının farklı işlevlere devredildikleri, boşaltıldıkları, hatta yıkıldıkları görülmektedir. Cumhuriyet döneminde inşa edilen Baraj Gazinosu, Su Süzgeci Binası, Havagazı Fabrikası, Danıştay Binası, Marmara Köşkü, Etibank ve İller Bankası binaları yıkılmış; Saraçoğlu mahallesi ise boşaltılmıştır. Doksan yılı aşkın süredir hizmet veren yapıların kullanımının günümüzde de sürmesi kentsel ve kültürel belleğin korunması adına önemlidir. Günümüzde kullanımı süren Cumhuriyet dönemi yapılarının güncel gereksinimler doğrultusunda yenilenmesi kaçınılmazdır. Fakat bu yapıların işlevinin sürdürülmesine yahut işlev değişikliğine yönelik mekânsal müdahalenin boyut ve niteliğine ilişkin soru işaretleri bulunmaktadır.

1 Bayraktar, 2013, 21.; Bozdoğan, 2002, 62.

2 Tekeli, 2000, 320-321.; Tankut, 1993, 49.

3 Keleş ve Duru, 2008, 27-28.; Duru, 2012, 174.

4 Kılınc, 2002.

5 Bonjaku-Gökdemir, 2009.

Theodor Jost tarafından, 1926 yılında, Cumhuriyet döneminin Sağlık Bakanlığı olarak tasarlanan ve geçtiğimiz yıla kadar aynı işleve hizmet eden yapı, mimari yazında, Uluslararası üslubun Türkiye’deki ilk örneği-ilk modern yapı olarak anılmakta ise de yapıyı esas alan bir araştırma bulunmamaktadır. Yapı, 1986 yılında taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmiştir ve halen 1. derece tescilli kültür varlığıdır. Çalışma; yapının mevcut durumunu saptama ve ulaşılan belgeler yoluyla yapının geçirdiği dönüşümü kayıt altına almanın yanı sıra; eski Sağlık Bakanlığı binasının 2009 yılında gerçekleştirilen restorasyon projesi üzerinden mekânsal müdahalenin kapsam ve niteliğine ilişkin soruları tartışmaya açmaktadır.⁶

Sağlık Bakanlığı binası, yapıda kullanılan üslup ve inşa edildiği dönem itibariyle modern mimarlık mirasımızın bir parçasıdır. Modern mimarlık ürünlerinin korunması, ülkemizdeki modernleşme sürecinin ve 1900’lerin başında gerçekleşen siyasi dönüşümün toplumsal ve kültürel ölçekteki izlerinin anlaşılması adına önem taşımaktadır. Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmiş olan bu yapılar, Türk mimarlığının tarih yazımında temsil ettikleri dönüm noktalarının ürünleri olarak da önemlidir.⁷

Modern Mimarlık 1960’lardan sonra miras kapsamında değerlendirilmeye başlanmış, 1980’li yıllarda ise korunmasına yönelik bir kabul oluşmaya başlamıştır.⁸ 1988’de kurulan DOCOMOMO tarafından 1990’da yayınlanan bildirge ile de Modern Mimarlık Mirası’nın bir bütün olarak ele alınması konusu gündeme getirilmiştir. 1991’de ise Türkiye’nin de üye ülkeleri arasında bulunduğu Avrupa Konseyi tarafından, 20. Yüzyıl Mimarlık Mirası’nın Korunması Üzerine tavsiye belgesi kabul edilmiştir. Bu tavsiye belgesinde; “20. yüzyılın tüm üslup, tip ve yapılm yöntemlerinden alınan önemli örneklerin değerini göstermek; belirli bir mimarlık dönemi ya da üslubu içinde yalnızca en ünlü tasarımcıların eserlerini değil, dönemin mimarlık ve tarihi bakımından önem taşıyan ancak daha az tanınan örneklerini de koruyabilmek; yalnızca estetik gerekçeleri değil, teknoloji ve siyasi tarihi, kültürel, ekonomik ve sosyal gelişime etkilerini de göz önüne almak; yalnızca tekil yapılar değil tekrarlanan yapılar, planlı toplu konutlar, büyük yerleşkeler ve yeni şehirler, kamusal alanlar ve hizmetler gibi yapıları çevrenin her bölümüne koruma sağlamak; mimari ile birlikte tasarlanmış ve mimarın yaratıcı eserine anlam kazandıran dış ve iç dekoratif elemanlar ile sabit mobilyaları da korumak” ibaresi yer almaktadır.

Altan Ergut (2013), mevcut yasaların modern mimarlık mirasımızı oluşturan yapıların yalnızca bir kısmının korunmasına imkân tanıdığı ve 20. yüzyılda inşa edilen yapıların korunmasına ilişkin ölçütlerin tanımlı olmadığını belirtmektedir. Güncel yazın incelendiğinde bunun uluslararası ölçekte bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. Modern Mimarlık Mirası’nın tanımlanmasında ve tarihlendirilmesinde farklı ülkeler veya farklı örgütlere göre değişiklikler söz konusudur. Bu durum koruma kapsamı ve uygulama ölçütlerine ilişkin belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir.⁹

6 Araştırmanın yapıldığı süreçte Sağlık Bakanlığı tarafından kullanılmakta olan bina bugün Ankara Valiliği’nin hizmetindedir.

7 Polat, 2008.

8 Altan Ergut, 2017.

9 Konuya ilişkin kapsamlı bir değerlendirme için bk. Yöney, 2015.

Türkiye'nin 20. yüzyıl mimarlık ürünleri söz konusu olduğunda önceliğin çoğunlukla Cumhuriyet döneminde inşa edilen, Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlerde yer alan, bunlar arasında özel önem atfedilen yahut kamu tarafından kullanılmakta olan yapılara verildiği dolayısıyla bütünü kapsayan bir tutumun henüz oluşmadığı söylenebilir.¹⁰ Türkiye'de Modern Mimarlık Mirası "Kültür Varlığı" kapsamında değerlendirilmektedir ve tescilinde Millî Mücadele, Cumhuriyet dönemleri gibi önemli tarihler ile ilişkilmesi, döneme özgü mimari özellikler taşıması ve kamu kurum ve kuruluşlarınca kullanılmakta olması gibi özellikler önemli birer faktör olarak öne çıkmaktadır.¹¹

Eski Sağlık Bakanlığı binasının modern üslupta tasarlanmış bir yapı olması, Cumhuriyet döneminin önemli bir eseri olması, kamu tarafından kullanılmakta olması gibi özelliklerinin; yapının kültür varlığı olarak kabulünde etkili olduğu söylenebilir. Ancak ülkemizde, modern mirasın korunması ve yenilenmesine ilişkin uygulama ölçütlerinin belirsiz olması yapının yenileme projesinin değerlendirilmesinde izlenecek yönetime yönelik soruları beraberinde getirmektedir. Bu noktada uluslararası yaklaşımlara yer verilmesi; hem makale özelinde yapının değerlendirilme ölçütlerin belirlenmesi hem de uluslararası yaklaşımın anlaşılması adına gerekli görülmüştür.

Bu amaçla, UNESCO bünyesindeki Dünya Mirası Merkezi tarafından yayınlanan Dünya Mirası Listesi Uygulama Esasları (Operational Guidelines)'na bakıldığında kılavuzun, kültürel mirasın belirlenmesinde Olağanüstü Evrensel Değer kriterlerine yer verdiği görülmektedir. Bu kriterlerde varlığın, özgünlük ve bütünlük koşullarını sağlıyor olmasına özel bir önem atfedilmektedir. Kılavuz, kültürel mirasın öncelikle ait olduğu kültürel bağlam içerisinde değerlendirilmesi vurgusuna yer vermekle birlikte özgünlük ilkesinin gerektirdiği özellikler hususunda Nara Özgünlük Belgesi'ni işaret etmektedir.

1994 yılında Japonya'da UNESCO, ICOMOS ve ICCROM iş birliğinde düzenlenen konferans sonrası kaleme alınan Nara Özgünlük Belgesi'ne göre, "Bir anıtın ya da sitin doğasına ve kültürel bağlamına bağlı olarak; özgünlük yargısı çok çeşitli bilgi kaynaklarına bağlıdır. Bu kaynaklar; tasarım ve biçimi, malzeme ve nesneyi, kullanım ve işlevi, gelenek ve teknikleri, konum ve yerleşimi, ruh ve anlatımı, ilk tasarım ve tarihsel evrimi içerir. Bilgi kaynakları yapının bünyesinde olabileceği gibi, dışında da olabilir."

Bu ölçütlerin Avrupa Konseyi tavsiye kararında yer alan kriterlere paralel olduğunu söylemek mümkündür. "Mimari mirasın kamusal alanları da içine alacak şekilde yapısal çevrenin tümüyle korunması", Nara'da belirtilen "konum ve yerleşim" ile, "mimari ile birlikte tasarlanmış ve mimarın yaratıcı eserine anlam kazandıran dış ve iç unsurların korunması" ise hem "tasarım ve biçim" hem de atmosfer olarak da nitelendirebileceğimiz "ruh ve anlatım" ile doğrudan ilişkilidir. Bir diğer ilke olan bütünlük ise kültürel mirasın tamlığının, eksiksizliğinin bir ölçüsü olarak tanımlanmaktadır. Bütünlük kavramı hem mimari mirasın ona evrensel değer kazandıran tüm unsurlarıyla birlikte var olmasını hem de yapının vücut bulduğu çevresel değerler ile ilişkisinin sürekliliğini kapsamaktadır. Bu veriler doğrultusunda özgünlük ve bütünlük ölçütlerinin kültürel mirasın kabulü ve

10 Altan Ergut, 2013.

11 Yöney, 2015.

korunmasında öne çıkan iki kriter olduğu söylenebilir. Dolayısıyla yapının yenileme projesi üzerinden incelenmesinde özgünlük ve bütünlük ölçütleri referans alınmıştır.

Kültürel mirasın değerlendirilmesinde bu ölçütlere ek olarak, ait olduğu bağlamın göz önünde bulundurulması vurgusu da önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. ICCROM tarafından yayınlanan “Revisiting Authenticity in Asian Context” başlıklı rehberde, kültür varlığına yönelik değerlendirmenin kültürel bağlam içerisinde yapılmasının zorunluluğu dile getirilmektedir. Bu rehberde bir kültürel varlığa yönelik veri toplarken özgün niteliklerin ortaya çıkarılması bakımından; kim tarafından ve kim için tasarlandığı, hangi amaçla kurulduğu, yapımında hangi malzemelerin kullanıldığı, nasıl bir çevrede inşa edildiği, ait olduğu tarihi dönem, hangi üslupların etkisinde tasarlandığı gibi sorulara yanıt aranması önerilmektedir. Bu soruların eski Sağlık Bakanlığı binası özelinde yanıtları şöyledir: Jost tarafından Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara’sının Sağlık Bakanlığı olarak tasarlanan yapı, dönemin kent planında sağlık kavramıyla ilişkilendirilen Sıhhiye Meydanı’nda inşa edilmiştir. Yapı, bu meydana önemli bir kamusal alan olan Abdi İpekçi parkıyla ilişkilidir. Yapının biçimlenişinde Uluslararası Mimarlık akımının etkileri görülmektedir.

Jokilehto, bütünlük kavramını da benzer bir yaklaşımla ele almakta ve bu niteliğin ilgili bağlam içerisinde değerlendirilmesini önermektedir. Bütünlüğü sosyal-işlevsel, strüktürel ve görsel bütünlük olarak üç başlığa ayıran Jokilehto’ya göre bir yerin sosyal-işlevsel bütünlüğü, yerin tarihsel süreçteki gelişiminin dayandığı; toplumsal etkileşim, manevi tepkiler, doğal kaynakların kullanımı ve ulusun hareketleriyle ilişkili işlev ve süreçlerin tanımlanmasıdır. Bu tür işlevleri ve süreçleri belgeleyen öğelerin mekânsal olarak tanımlanması yerin strüktürel bütünlüğünü tanımlamaya yardımcı olur. Strüktürel öğeler, yapının inşasındaki sürekliliğe ve yaratıcı tepkilere şahitlik eder ve mekânsal-çevresel bütünü anlamlandırır. Görsel bütünlük ise, alanın temsil ettiği estetik yönleri tanımlamaya yardımcı olur.¹²

Eski Sağlık Bakanlığı binasının niteliklerinden, içinde bulunduğu kamusal alanın da bir o kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bütünlük ölçütünün değerlendirilmesinde Jokilehto tarafından önerilen bu ayırım, yapının incelemelerinde dikkate alınmıştır. Konum, işlev ve mimari üslup yapının öne çıkan üç önemli niteliğidir. Bu nedenle özgünlük ölçütünün değerlendirilmesinde, Nara Özgünlük Belgesi ve Avrupa Konseyi tavsiye belgesinden hareketle; mimari tasarım ve biçim, atmosfer, anlatım dili, işlev, konum ve yerleşim göz önünde bulundurulacak noktalardır.

2. SAĞLIK BAKANLIĞI BİNASI

2.1 Yapının Erken Cumhuriyet Dönemindeki Yeri

Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilen bakanlık yapıları; konumları, mimari üslupları ve mimarları bakımından farklılıklar göstermektedir. Yapıların özellikleri incelendiğinde Sağlık Bakanlığı binasının yabancı bir mimar tarafından tasarlanan ilk bakanlık yapısı olması, Uluslararası üsluba öncülük etmesi, Ulus veya Bakanlıklarda kümele-

12 Jokilehto, 2006, 14.

nen diğer idari yapıların aksine tekil olarak Sıhhiye’de planlanması ve bir meydana ana karakterini vermesi gibi özellikleri nedeniyle diğer yapılardan ayrıldığı görülmektedir.

Sağlık Bakanlığı, mimarlık yazınına dönemin ilk modern yapısı olarak geçmiştir.¹³ Yapının inşa edildiği dönem, dünyada modern mimarlık hareketlerinin baş gösterdiği yıllara denk gelmektedir. 1920’li yılların sonlarından 2. Dünya Savaşı’na kadar olan süreçte etkili olan bu hareket ile geleneklerden ve ulusçu anlayıştan bağımsız, dünya barışı ve uluslararası adalete adanan, sembolik ve oransal olarak anıtsal bir mimarlığın peşine düşülmüş; mimaride rasyonel çözüm arayışı ön plana çıkmıştır.¹⁴ Bu anlayış, Türkiye’ye davet edilen yabancı mimarlar tarafından tasarlanan, Sağlık Bakanlığı binasının da ilk örneğini oluşturduğu kamusal yapılar vasıtasıyla ülkedeki mimari biçimleniş üzerinde de etkili olmuştur.

Küçük Asya’nın Bin Yüzü: Ankara adlı çalışmada; Sıhhiye Vekaleti olarak 1924’te yapımına başlanan inşaatın Sağlık Bakanlığı’nın vazgeçmesi üzerine Vakıflar Müdürlüğü’ne devredildiği ve bu yapının 1928 yılında Ankara Palas adıyla hizmete açıldığı bilgisi yer almaktadır.¹⁵ Bu durum Theodor Jost tarafından tasarlanan Sağlık Bakanlığı yapısını ilginç kılmaktadır. Bakanlığın Ankara Palas olarak açılan yapıya yerleşmekten neden vazgeçtiği tam olarak bilinmemekle birlikte Egli’nin sonraki yıllara ilişkin notları Mustafa Kemal Atatürk’ün halen modern olanı aramakta olduğuna işaret eder.¹⁶ Ernst Egli’nin 1927-1930 yılları arasında Mimar Kemalettin tarafından tasarlanan Gazi İlk Muallim Mektebini elden geçirmesi, yine 1930 yılında Nazım Bey tarafından tasarlanan Sayıştay Binası’nın cephelerine müdahale etmesi bu arayış doğrultusunda gerçekleşmiştir.

Sağlık Bakanlığı yapısıyla ilgili karar değişikliğinde böyle bir arayışın etkisi göz önünde bulundurulmaktadır ancak 1924-1925 yıllarında Yeni Şehir bölgesinin imarına yön veren Lörcher Planı da, bölgeleme özelliği nedeniyle, kararın verilmesinde belirleyici olabilir. Atatürk Bulvarı ekseninde gelişen Yeni Şehir, Lörcher Planı’na göre bakanlık yapılarından oluşan üçgen bölgeyle sonlanmaktadır. Yeni Şehir yönünde inşası planlanan Sağlık Bakanlığı Sıhhiye Meydanı’yla, Vekâletler bölgesinde yer alacak yapılar ise sonradan Kızılay olarak adlandırılan Cumhuriyet Meydanı’yla ilişkilendirilmiştir. İdari yapılar bulvar üzerinde kurgulanan meydanlarla ilişki içinde konumlandırılarak, yer aldıkları eksen boyunca ideolojinin kent mekânındaki görünürlüğü artırıp vurgulamaktadır.

Lörcher bu eksen ile şehrin modern ulaşım ile ilişkisini, modern yönetim anlayışının mekâna yansımalarının neticesinde oluşturulacak yeni bölgeyi ve eski kültüre ev sahipliği yapan tarihi bölgeyi birbirine bağlayarak bir metafor oluşturmuştur.¹⁷ Kale-İstasyon Meydanı-Parlamento ekseninde kurgulanan bu kent metaforu, anlamsal etkisini 1950’li yıllara kadar sürdürmüştür. Lörcher kale ile vurgulanan tarih ve kültürü Yeni

13 Aslanoğlu, 2010.; Batur, 1998.; Yavuz, 1973,

14 Borsi, 1987.; Curtis, 1996.; Jenks, 1985.

15 Aydın, Türkoğlu, Emiroğlu ve Özsoy, 2005, 400-401.

16 Egli, 2015, 5.

17 Cengizkan, 2004, 73.

Şehir’de kurguladığı meydanlar vasıtasıyla Cumhuriyetçi yönetimin merkezine taşımış ve bu eksen “Millet Caddesi” olarak adlandırmıştır. Kenti meydanlara ayırarak kurgulayan Lörcher, Yeni Şehir’i Cumhuriyet (Kızılay), Sıhhiye, Zafer, Millet, Lozan, Tandoğan ve Cebeci olmak üzere yedi meydan olacak şekilde bölgelemiştir.¹⁸

Meydanların kurgusuna bakıldığında Sıhhiye Meydanı’nın eski ile yeni yerleşimi birbirine bağladığı görülmektedir. Atatürk Bulvarı üzerinde yer alan Sıhhiye Meydanı Yeni Şehir yönünde bizi karşılayan ilk meydandır. Önemli ulaşım akslarının kesişiminde yer alan meydan bir geçiş noktası olma özelliği taşır. Eski ve Yeni Şehir arasındaki geçişi sağlayan, Sağlık Bakanlığı yapısının yer aldığı, Sıhhiye Meydanı’nın Lörcher Planı’nın kurgusundaki anlamsal değeri çalışma açısından önem arz etmektedir.

Yeni iktidarın yaratmak istediği başkentte, kent mekânı ve yapıların, ideolojinin toplumsal ve kültürel boyutuyla anlamsal bir ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır. Sıhhiye Meydanı ile vurgulanmak istenen anlam ise sağlıktır. Cumhuriyet ideolojisinin modernleşme düşüncesi yeni bir devlet kurmanın yanı sıra toplumsal yapılanmayı da kapsamaktadır. Bu düşünce sisteminde sağlığa verilen önemi Kılınç¹⁹ şöyle ifade etmektedir:

“Cumhuriyet devrimi, geçmişin “sağlıksız” bağlarından kurtulmuş, yüzü geleceğe dönük, “sağlıklı” ve eşit, “imtiyazsız ve kaynaşmış” bireylerden oluşan yeni bir toplum kurmayı istemiştir. Yeni Türkiye’nin “sağlıklı” bireylerinin üretecekleri kolektif modern yaşam da, “sağlıklı” bir mekânsal organizasyonla, yani “model” bir kentle hayat bulabilir ancak. Dolayısıyla Ankara da, “Cumhuriyet’in gelecekte yapacaklarının bir icra-özetini” somutlaştıracak, kurulan devletin ideolojisini kamu binaları, kurumları ve kentsel alanların “sağlıklı işleyen ilişkisiyle sergileyecek bir başkent olarak planlanmıştır. Sağlık metaforu da tam bu ekseninde, başlı başına bir “aydınlanma” projesi olarak, Türk devriminin temellerine referans veren, ilginç bir kavramsal çakışma sunar.”

Cumhuriyet’in ilanının hemen ardından kentteki salgın hastalıklarla mücadele ve sağlık ile ilgili politikalarda örnek alınan modern yöntemler, Sıhhiye bölgesinde inşa edilen kamu yapılarının mimarisinde somutlaşmıştır. Bu bağlamda önemli sağlık kurumlarının planlı bir şekilde yerleştirildiği bölge olan Sıhhiye, modern yönetimin sağlıklı birey, toplum ve sağlıklı bir kent meydana getirme arzusunun sembolize edilmesinde mühim bir rol oynamaktadır.²⁰

Sıhhiye Bölgesi, Ulus’ta başlayan toplumsal dönüşümün, Kızılay-Bakanlıklar-Meclis aksında, biçimsel ve fikri gelişiminin bir ayağını oluşturmakta; Ankara’daki siyasal yapının temsiliyeti açısından önemli iki nokta olan Ulus ve Kızılay’ı birbirine bağlamaktadır. Bu nedenle, tarihi yapının yer aldığı bölge olan Sıhhiye Meydanı kent merkezi içerisinde bir düğüm noktası olarak görülebilir. Araştırmanın konusunu oluşturan

18 Cengizkan, 2004, 75.

19 Kılınç, 2002, 124.

20 Kılınç, 2002, 125.

Sağlık Bakanlığı bu düğüm noktası içerisinde inşa edilmiş tek bakanlık yapısıdır. Bu nedenle yapı hem tarihi değer hem de Erken Cumhuriyet Dönemi ile değişimi hedeflenen sosyokültürel yaşantıya ilişkin bir belge değeri taşıdığını söyleyebiliriz.

2.2. Mimari İnceleme²¹

Sağlık Bakanlığı yapısı Avusturyalı mimar Theodor Jost tarafından tasarlanmıştır. Dönemin Sağlık Bakanı Refik Saydam²² tarafından Türkiye'ye davet edilen Jost'un Ankara'da Sağlık Bakanlığı ve Hıfzısıhha Enstitüsü olmak üzere iki yapısı bulunmaktadır. 1928 yılında Türkiye'den ayrıldığı bilinen mimara ilişkin detaylı bilgi mevcut değildir.²³ Bu iki yapı dışında Theodor Jost'un kendisinden proje müellifi olarak nasıl izin alındığı bilinmemekle birlikte Sağlık Bakanlığı projesinin ikizinin Zonguldak Vilayet Binası olarak inşa edildiği ve 1932 yılında hizmete açılan bu yapının 1990 yılında yıkıldığı bilinmektedir²⁴.

Fot. 1: Zonguldak Vilayet Binası (Tempo Gazetesi, 2019)

Yapıya dair incelemelerde, İnci Aslanoğlu'nun 1980 yılında basılan Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı (1923-1938) adlı kitabında yer alan birinci kat planı

21 Makale çalışmasının 2016 yılında yazar tarafından tamamlanan "Cumhuriyet Dönemi Bakanlık Yapılarının Mekânsal Dönüşümü: Sağlık Bakanlığı Yapısı Örneği" adlı tez çalışmasından türetilmiştir. Ancak o süreçte Sağlık Bakanlığı yapısına girmek ve iç mekânlarını fotoğraflamak hususunda gerekli izinler alınmamıştır. İlerleyen dönemde yapıya giriş izni sağlanması ve iç mekânların gezilerek fotoğraflanması sonrasında mimari incelemeler yeniden ele alınmıştır.

22 Refik Saydam'ın 1921-1937 yılları arasında 14 yıl gibi bir süre Sağlık Bakanlığı görevini yürüttüğü bilinmektedir (Aksakal, 2017).

23 Araştırma kapsamında Avusturya'da bulunan başlıca kütüphaneler taranmış ve Avusturya Büyükelçiliği'nden mimara ilişkin bilgi talep edilmiş ancak olumlu sonuç alınamamıştır. Ayrıca Bk. Altan Ergut ve Boyacıoğlu, 2012.

24 Bk. Yıldırım, 2016; Yıldırım 2017.

orijinal plan olarak kabul edilmiş; bu plana kıyasla 2009 yılına ait rölöve ve sonrasında gerçekleştirilen uygulamaya ait çizimler üzerinden yapının geçirdiği mekânsal değişim incelenmiştir. Aradan zaman geçmiş olmasına rağmen, ulaşılabilen en yakın tarihli uygulama verileri olması dolayısıyla bu çizimler ve elde edilen mevcut iç mekân fotoğrafları üzerinden yapının analizine çalışılmıştır. Yapılan inceleme genelden özele giden bir anlayışla kentsel mekân ölçeğinden mekân ölçeğine; sırasıyla yakın çevre, kütle ve mekân analizleri ile ilerlemektedir.²⁵

2.2.1. Yakın Çevre

Yapı, Atatürk Bulvarı ve Mithatpaşa Caddesi'nin tam kesiştiği noktada yer almaktadır. Araç ve yaya trafiğinin oldukça yoğun olduğu bu kesişimde yapı, Mithatpaşa Caddesi üzerinde, ancak cadde sınırından geri çekilerek konumlandırılmıştır. Yapının geri çekildiği bu alanda Abdi İpekçi Parkı devreye girmektedir. Böylelikle Atatürk Bulvarı ve Mithatpaşa Caddesi'nin kesiştiği noktadan başlayarak Celal Bayar Bulvarı'na de uzanan park hem şehir merkezine bir nefes alanı hem de yapı ile yoğun araç ve yaya trafiği arasına bir açık alan yaratmaktadır. Bunun yanı sıra yaya geçişine de olanak sağlayarak, yapının etrafında halka açık bir kamusal alan meydana getirmektedir.

Fot. 2: Sağlık Bakanlığı yapısının kent içinde konumlanması

Ana girişin bulunduğu ön cephe, Necatibey ve Mithatpaşa caddelerinin Atatürk Bulvarı ile kesiştiği noktaya bakmaktadır. Bu konum, yapının ana cephesinin önünde yüz metre civarında bir açıklığa izin vermektedir. Sağlık Bakanlığı böylece tüm kente yüzünü dönmekte, bölgeyi kullanan herkes tarafından kolayca algılanabilmektedir. Yapının bu

²⁵ Yapının orijinal ve revizyon projelerinin temini için Sağlık Bakanlığı'na başvurulmuş, ancak bakanlıktan 05.02.2016 tarih ve 59180707/755.99 sayılı bir yazı ile binaya ait projelerin bakanlık arşivinde bulunmadığı cevabı alınmıştır. Bu belgeye ilgili tez çalışmasından ulaşılabilir. Akabinde Sağlık Yatırımları Genel Müdürlüğü'nde görev alan mimarlardan yapıya ilişkin son revizyon tarihi ve restorasyonu gerçekleştiren firma bilgileri edinilmiş ve firma ile irtibat kurularak ilgili projelere ulaşılmıştır.

anlamda, inşa edildiği dönemde sahip olduğu kentle iç içe olma özelliğini, eklenen yollar ve artan yapılaşmaya rağmen, günümüzde hala koruduğunu söylemek mümkündür.

Aynı durum Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilen diğer bakanlık yapıları için geçerli değildir. Eski Maliye Vekâleti binası kentle ilişki içerisinde olmasına karşın, Sağlık Bakanlığı'na oranla çok daha az trafik yoğunluğuna sahip bir noktada yer almaktadır. Eski Hariciye Vekâleti ise benzer şekilde Atatürk Bulvarı'na doğru konumlanmış olduğu halde kamuya açık herhangi bir alanla ilişki kurmamakta, bugün etrafını saran bölücüler nedeniyle yayalar tarafından güçlükle algılanabilmektedir. Vekâletler bölgesinde yer alan diğer bakanlıklar ise bölgeyi çevreleyen duvarlar ve güvenlik önlemleri nedeniyle kentin merkezinde, ancak kentten soyutlanmış bir vaziyettedir. Yapıları ve mimari özelliklerini algılamak oldukça güçtür. Bu bağlamda Sağlık Bakanlığı yapısının kent ve kentli ile daha bütünleşik olduğu söylenebilir.

Yapı, bulunduğu yerleşkede, bakanlığa hizmet veren diğer yapı bloklarıyla ilişki içerisinde. Yapının arka girişinin bulunduğu cephede yer alan avlu, kuş bakışı bakıldığında Abdi İpekçi Parkı'nın bir uzantısı görünümündedir. Bloklar arasındaki geçişlerinin yer aldığı bu avluda, çalışan ve ziyaretçilerin kullanabileceği ortak alanlar yer almaktadır. Ön cephesi yoğun bir trafik akışına sahip olan yapı, arka cephede ise tam tersi bir atmosfere sahiptir. Kent ile doğrudan ilişki kuran ana giriş kullanılmamakta, yapıya girişler iç avluya açılan arka girişten sağlanmaktadır. Bakanlığa ilişkin yapıların yer aldığı yerleşkenin ana araç, personel ve ziyaretçi girişi Mithatpaşa Caddesi üzerinde konumlanmaktadır.

Yapının hem Abdi İpekçi Parkı ile hem de arka cephede yer alan ek binalar ve ortak alan ile olan bağı yapının özgün niteliklerinden olmakla birlikte sosyal-işlevsel bütünlüğü bakımından da önem taşımaktadır. Eski Sağlık Bakanlığı binası inşa edildiği dönemin kent kurgusunda sağlık kavramını temsil eden Sıhhiye Meydanı'na ana karakterini vermektedir. Dolayısıyla hem yapının tescil edilirken içinde bulunduğu kamusal alan ile birlikte değerlendirilmemesi ve tekil olarak ele alınması hem de ana girişin kapatılması suretiyle kamusal alan ile kurulan ilişkinin kesintiye uğratılması özgünlük ve bütünlük değerlerinin gerekleriyle örtüşmemektedir.

2.2.2. Yapı Kütleli

Yapı, önceki yıllarda inşa edilen yapılara oranla oldukça sade, Uluslararası Mimari üslubun etkisiyle şekillenmiş bir kütleyle sahiptir. Kütleli işleve hizmet etmeyen gereksiz süslemelerden arındırıldığı, buna paralel olarak da iç-dış ilişkisinin daha iyi kurulduğu söylenebilir. Yapı temelde dikdörtgen prizma biçimindedir. Şehre yüzünü dönen ön cephe, 70 metreyi aşan uzunluğu ve 13 metreyi bulan yüksekliği ile insan ölçeğine kıyasla büyük oranlara sahiptir. Bu boyutlar, yapının siyasi iktidarı temsil görevini somutlaştırmakta ve yapıyı çevredeki diğer yapılardan ayırmaktadır.

Oldukça sade olan dış cephenin orta bölümü kütleli taşarak yapıya anıtsal bir görünüm kazandırmaktadır. Çıkma yapan bu bölümün merkezi, kütlede tekrar bir taşma yaparak zemin katta merdivenlerle yükseltelen, sütunlu ana giriş için gerekli boşluğu meydana getirir.

Zemin kattan başlayan sütunlar, katlar boyunca devam etmekte ve orta bölümü ön cephede üç eşit parçaya ayırmaktadır. Bu etki yapının anıtsal görünümünü kuvvetlendirmektedir. Çıkma yapan bu bölüm aynı aksta arka cephede de küçük bir taşma yaparak arka girişin bulunduğu bölümü oluşturmaktadır.

Fot. 3: Sağlık Bakanlığı binasının 1928 yılına ait bir görünümü. (Cangır, 2007, 563.)

Yapıda yer alan yalın pencere açıklıkları, ön ve arka cephede çıkma yapan bölümlerde Ankara taşı ile kaplanmış boyuna uzayan şeritler yardımıyla çerçeve içine alınmıştır. Geri kalan bölümlerde ise aynı şeritler enine uzayarak, çıkma yapan kısımların aksine yatayda bir etki oluşturmaktadır. Pencere açıklıklarında stor güneşlikler kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu elemanlar yapılan değişiklikler sonrasında korunmamıştır.

Yapı yığma yapım tekniği ile inşa edilmiştir. Aslanoğlu, orijinal yapıda dış cephenin zemin kat boyunca Ankara taşı ile sonraki katlarda ise gri siva ile kaplandığını belirtmektedir.²⁶ Theodor Jost'un yapıda yerel malzemeler tercih etmesi dikkat çekicidir. Jost aynı zamanda yapının içinde bulunduğu bölgeye özgü olan ile Uluslararası dilde modern bir yapı gerçekleştirmenin mümkün olduğunu da gözler önüne sermektedir.

Yapıya anıtsal görünüm kazandıran sütunlarda, zemin kat duvarlarında ve pencereleri saran yatay ve düşey şeritlerde Ankara taşına rastlanmaktadır. Ana girişte yer alan ve yapı yüksekliği boyunca devam eden taş kaplama sütunlara ikili yivler açılmıştır. Aslanoğlu, bu yivlerin aydınlatma için düşünüldüğünü yazmaktadır. Bu durum elektrige 1925 yılında kavuşan bir kentte, 1926-27 yılları arasında inşa edilen bir yapı için oldukça önemli ve yenilikçi bir özelliktir. Sütunlardaki bu açılı biçimlenme dış cephe duvarında da görülür. Ön cephe duvarı zemin kat hizasında, açılı şekilde geri çekilerek Ankara taşıyla kaplanan yüzeyi oluşturmakta ve vurgulamaktadır. Yapı kırma çatıya sahip olduğu halde cephelerde Uluslararası üsluba uygun olarak düz çatı algısı yaratılmıştır.

Küttele dışa taşma yapan orta kısımda yer alan açıklıkların yan kanatlardaki açıklıklara oranla daha uzun ve ince bir yapıda olduğu görülmektedir. Pencereler bu orta küttelede iki, yanlarda üç kanat olacak şekilde tasarlanmıştır. Orta küttelede birinci kat

²⁶ Aslanoğlu, 2010, 122.

hizasında yer alan açıklıklar zemine dek uzatılarak birer Fransız balkon oluşturulmuştur. Yan cephelerdeki açıklıklar, yan kanatlardaki pencereler ile benzer karakterdedir. Yapıdaki en geniş açıklıkların ise arka giriş aksında devam eden pencereler olduğu söylenebilir. Güneydoğu yönünde konumlanan bu açıklıklar arka girişte yer alan merdivenin aydınlatılmasında etkilidir.

Fot. 4: Yapının 2009 yılına ait görüntüleri. (Atölye 5 Mimarlık arşivi)

2009 yılında yapının cephesinde gerçekleştirilen değişikliklere bakıldığında ise, Ankara taşı ile kaplanan sütun, yüzey ve silmelerin rasplanarak orijinal durumunun korunduğu görülmektedir. Taş yüzeyler dışında kalan cephe duvarlarının rengi değiştirilmiştir. 2009 yılına ait mevcut yapı fotoğraflarında cephede göze çarpan klimalar aynı yıl yapılan uygulama ile sökülmüş ve yapı, bunların yarattığı kötü görünümünden kurtarılmıştır. Yapının pencere açıklıklarında kullanılan ahşap doğramalar yenilenmiştir. Uygulama sonrasında beyaz olan eski doğrama rengi yerine, kahverengi tercih edildiği görülmektedir. Ana girişte yer alan döner kapı, otomatik kayar kapı ile değiştirilmiştir. Cephe renginin değiştirilmesine bağlı olarak arka girişte yer alan rüzgârlığın kaplama malzeme ve renginde de değişiklik yapılmıştır.

Fot. 5: Ana cephe ve arka girişten görünüm

Yapının pencerelerinde yer alan güneşliklerin korunamaması ve ana giriş kapılarının otomatik kapılarla değiştirilmeleri dışında yapı kabuğunun özgün biçimlenişinde büyük bir değişim gözlenmemiştir. Kütle genelinde özgün mimari niteliklerin ve strüktürel bütünlüğün korunduğu söylenebilir.

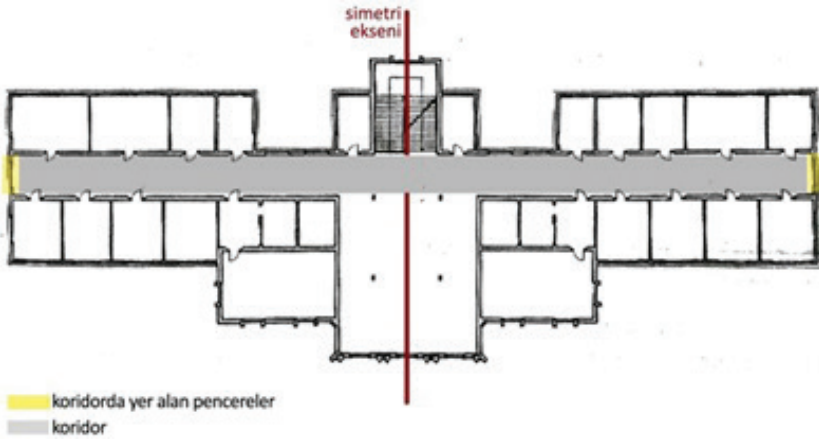
2.2.3. İç Mekânlar

Bodrum üzerine üç kat olarak tasarlanan yapı, simetrik plan şemasına sahiptir. Simetri ekseninin iki ucunda ana ve arka giriş yer almaktadır. Merdivenlerle yükseltilmiş ana giriş ve arka girişin oluşturduğu aks, yapının ana kütlelerini ortadan bölen uzun bir koridor tarafından kesilmektedir. Yapıyı oluşturan mekânlar ise bu koridor etrafında sıralanmaktadır. Yapının arka giriş ile ana giriş arasında 125 santimetrelik bir kot farkı bulunmaktadır. Arka giriş kapısının hemen ardında başlayan merdivenler yardımıyla giriş holünün kot seviyesine çıkılmaktadır.

2009 yılına ait yapı fotoğrafları ve rölöve çizimleri, yapının inşa edildiği ilk yıllara ait fotoğrafları ve orijinal olarak kabul edilen birinci kat planı ile karşılaştırıldığında; 2009 yılına kadar olan süreçte de cephe ve iç mekânda çeşitli değişimler meydana geldiği görülmektedir. Yapının orijinalinde zemin katta girişler ve düşey dolaşımı sağlayan merdiveni içine alan simetri eksenini, yapı boyunca devam eden koridorla birlikte dolaşıma ayrılmıştır. Orijinal kabul edilen planda koridor, yapı dikdörtgeninin kısa kenarları üzerinde yer alan pencere açıklıkları yardımıyla aydınlatılmaktadır. Yapının sütunlarında görülen açılı form iç mekânda da tekrarlanmaktadır. Uzun koridor boyunca devam eden duvarlar açılı şekilde kırılarak kapı açıklıklarını oluşturmaktadır. Bu sayede koridor durağanlıktan kurtarılmakta, geçişler rahatlatılmakta ve koridorda yapıya özgü bir atmosfer yaratılmaktadır. Mekânların büyük çoğunluğu direkt olarak koridora bağlanabilmektedir; ancak ön cephede taşıma yapan üçlü kütlelerin yan kenarlarında bulunan mekânlara tek bir kapıyla girilmekte, mekânlar arası geçiş ise ikincil kapılar yardımıyla sağlanmaktadır.

Yapının 2009 yılına ait rölöve çizimlerine bakıldığında bodrum katında, kazan dairesi, asansör makine dairesi, tesisat deposu gibi teknik birimler ile idari birimlere ait depo ve arşivlerin ve bir mescidin yer aldığı görülmektedir. Yapının genel biçimleniş özelliklerinin bu katta da sürdüğü gözlemlenmiştir.

Zemin katta simetri ekseninde yer alan girişler dışında, arka cephede kütlelerin geri çekildiği noktalarda ikincil girişler bulunmaktadır, giriş kapılarının otomatik kapılar ile değiştirildiği görülmektedir. Bu katta simetri ekseninin merkezine bir danışma konumlandırılmıştır. Ana giriş kapatıldığı için danışma arka girişi kullanan kişileri karşılayacak şekilde yönlendirilmiş, ana girişin yer aldığı hol ise bölücüler yardımıyla ofis birimlerine ayrılmıştır. Zemin kat planında bu simetri ekseninin, kütlelerin yan kanatlarından aşağı bir kotta olduğu okunmaktadır. Yan kanatlarda bulunan mekânlara uzun koridorun iki yanında yer alan altışar basamaktan oluşan merdivenler ile ulaşılmaktadır. Koridor yer yer kapatılmış, böylece iki uçta yer alan pencereler yardımıyla boşluğun bütünü aydınlatılması engellenmiştir. Bu uygulama ile hacmi algılamamızı sağlayan iç mekân boşluğundaki süreklilik yok edilmiştir.

Çizim. 1: Yapının orijinal kabul edilen birinci kat planı. (Aslanoğlu, 2010, 123)

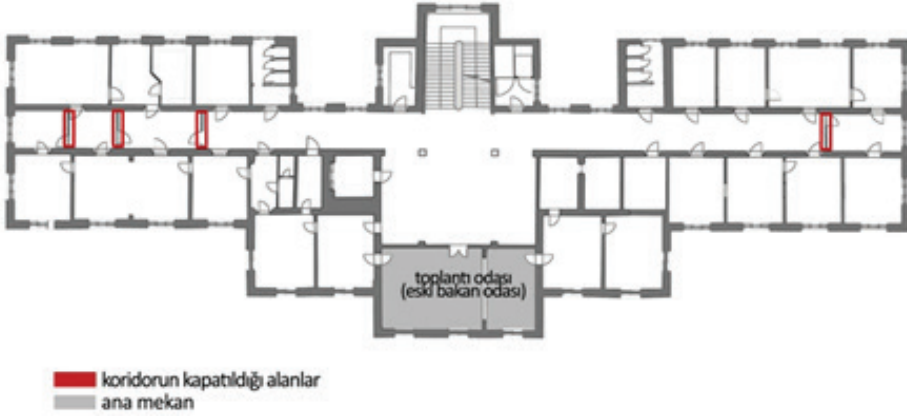
Çizim. 2: 2009 yılına ait bodrum kat rölöve planı. (Atölye 5 Mimarlık arşivi)

Çizim. 3: 2009 yılına ait zemin kat rölöve planı (Atölye 5 Mimarlık arşivi)

Yapının iç mekân duvarlarında da değişiklikler yapılmıştır. Kimi bölümlerde bölme duvarları kullanılarak mekân sayısının artırıldığı, kimi bölümlerde ise duvarların kırılarak mekânların genişletildiği; buna bağlı olarak da koridora açılan kapıların yer ve sayılarında değişiklikler meydana geldiği görülmektedir. Mekânlar arasında geçiş sağlamak amacıyla ikincil duvarlarda kapı boşlukları açılmıştır. Zemin kat mekânları genel olarak ofisler, bunlara bağlı depo, hizmet alanları ve ıslak hacimler olarak özetlenebilir.

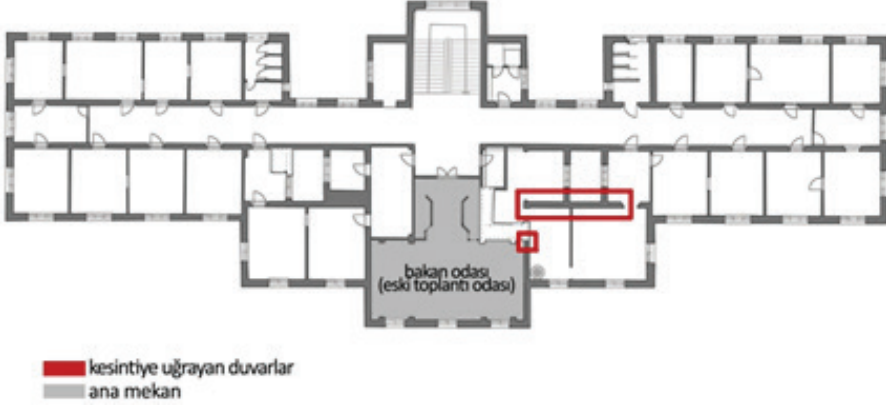
Birinci kata gelindiğinde ilk göze çarpan nokta, kütlede çıkma yapan orta bölümün bölme duvar yardımı ile kapatılarak burada geniş bir mekân oluşturulduğudur. Uzun koridoru kesen duvarlar bu katta, zemin kattan farklı noktalarda yer almaktadır. Koridor bölünerek, ofis girişlerinin öncesinde bekleme alanları oluşturulmuştur. Zemin kata kıyasla iç mekân bölüntüleri ve kapı boşluklarında farklılık bulunmaktadır. Rölöve çalışmasına ait birinci kat planı İnci Aslanoğlu tarafından yayımlanan birinci kat planı ile karşılaştırıldığında, 2009 yılına kadar olan süreçte yapının iç mekân organizasyonunda değişiklikler yapıldığı açıktır. Yer yer eklenen ve kaldırılan bölme duvarlar olduğu, katta yer alan mekân sayısında ve bu mekânları birbirlerine ve koridora bağlayan açıklıklarda değişim yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu katta makam odaları, bunlara bağlı dinlenme ve toplantı alanları, ofisler ve ıslak hacimler yer almaktadır.

Çizim. 4: 2009 yılına ait 1. kat rölöve planı. (Atölye 5 Mimarlık arşivi)

İkinci kat, ufak farklılıklar dışında birinci kat ile benzer bir biçimlenişe sahiptir. Merdivenin karşısında yer alan geniş alan bu katta koridor hizasından kapatılmış, dolayısıyla burada alt kata oranla daha büyük bir mekân elde edilmiştir. Bu geniş alan toplantı odası olarak işlevlendirilmiştir. Katta yer alan diğer mekânlar ofis birimlerinden oluşmaktadır. İkinci kat planına bakıldığında yığma yöntemle inşa edilmiş yapının 40 cm'nin üzerinde kalınlığa sahip iç duvarlarının katlar boyunca devam etmediği, duvarlarda değişiklikler yapıldığı ve yeni kapı boşlukları açıldığı gözlemlenmektedir. Kat planı üzerinde işaretli kısımlarda duvarların koparıldığı ve kesintiye uğratıldığı görülmektedir.

Ek olarak tüm katlarda, uzun koridorun iki yanında kalan odalar arası duvarların yer ve kalınlıklarının değişiklikler gösterdiği söylenebilir. Bu ikincil duvar kalınlıkları 14 ila 20 cm arasında değişmektedir. İkinci kattaki bu değişime dayanarak yapının strüktürel bütünlüğünün zarar gördüğünü söylemek mümkündür.

Çizim 5: İkinci kata ait rölöve planı (Atölye 5 Mimarlık arşivi)

Yapıda 2009 yılında gerçekleştirilen uygulama sonucunda yapılan değişikliklere bakıldığında ana girişin açıldığı büyük holde yer alan dört kolon dışında açık mekânları bağlayıcı bir strüktürel eleman olmadığı görülmektedir. Bu nedendir ki yapının bölücü duvar ve açıklıklarında, uygulama sırasında bazı değişiklikler yapılabilmektedir. Uzun koridorun iki yanında yer

bodrum kat koridoru

giriş

Fot. 6: İç mekândan görünüm

alan mekânları bölen ikincil duvarların büyük çoğunluğu yıkılmış, neredeyse aynı aksta ve yaklaşık olarak aynı duvar kalınlığında yeniden inşa edilmiştir. Taşıyıcı olan ana duvarlarda büyük değişiklikler olmamasına rağmen, bunlar üzerinde var olan kimi kapı boşlukları örülen yeni duvarlarla kapatılmış veya yeni kapı boşlukları açılmıştır. Bu tutumun tüm kat planlarında izlendiği görülmektedir.

Projede yer alan bilgilerden zemin katta giriş aksı ve uzun koridordan oluşan dolaşım alanlarında zemin döşemesi, duvar ve tavan malzemelerinin yenilendiği görülmektedir. Bu yenileme tüm katlara uygulanmıştır. Zemin katta simetri eksenine ve yapı kanatları arasında bulunan kot farkında merdivene ek olarak rampa çözümlenmiştir (Fot. 7). Tüm katlarda, ofis mekânlarında zemin döşemeleri, duvar boyaları ve asma tavanlar değiştirilmiştir. Yapının mevcut giriş yüksekliği 2.26 m seviyesindedir. Girişten bodruma uzanan düşey dolaşım alanının ve bodrum katta yine tavanın alçaklığı kendini hissettirmektedir (Fot. 6). Ancak rölöve çizimlerinden mekânların genelini 4 ila 5 metreyi bulan yüksekliklerinin uygulanan asma tavanlar yoluyla ortalama 3.60 m kotuna çekildiği ve yapının orijinal boşluğunun korunmadığı görülmektedir.

Fot. 7: Zemin katta ait görünümeler

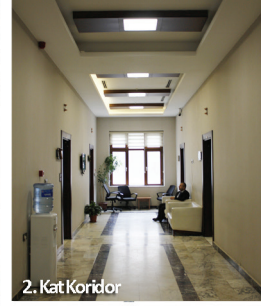
Yapı boşluğunun geneli ve çalışma odalarında uygulanan asma tavanlar yalnız bir dile sahipse de toplantı odası ve bakanlık makamı girişlerinde yer alan uygulamalarda süslemeci bir tavrın varlığı göze çarpmaktadır. Bahsi geçen mekânlarda kullanılan kapılar, avizeler, kolon giydirmeleri gibi detaylarda da rastlanılan bu tavır yapının özgün mimari niteliği ve tasarım dili ile tezat oluşturmaktadır.

Rölöve çizimlerinde birinci katta yer aldığı görülen bakanlık makamı ikinci kata taşınmış, eskiden burada yer alan büyük toplantı salonu ile yer değiştirmiştir. Bu iki alanın iç mekân tasarımları yenilenmiştir.

Her katta, ıslak hacim tasarımları ve bu alanlarda kullanılan malzemeler değiştirilmiştir. Islak hacimlerde birbirine yabancı pek çok detay ve malzemenin bir arada yer aldığı ve bu mekân girişlerinin bir bölücü eleman yardımıyla koridordan ayrıldığı görülmektedir (Fot. 9).

İç mekânların genelinde kullanılan malzeme niteliği ve renk seçimleri ile soğuk bir atmosfer yaratılmıştır. Uzun koridorun belli aralıklarla bölünmesi bölünmesi ve koridorun kısa kenarlarında yer alan pencerelerden alınan doğal ışığın mekânın bütününde etkisiz kılınması, dolayısıyla iç mekânda yapay aydınlatmanın hâkimiyeti de bu niteliği kuvvetlendirmektedir. Doğal aydınlatmanın yalnızca merdivende yer alan geniş pencere açıklığı vasıtasıyla düşey dolaşım boyunca etkili olduğu söylenebilir.

Fot. 8:
İç mekândan
görünüm

Fot. 9:
Islak hacimler

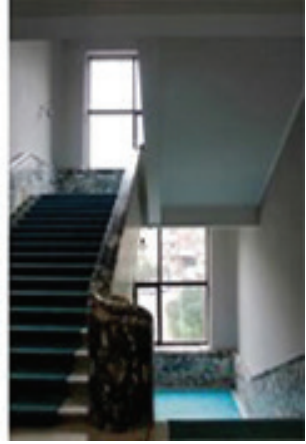
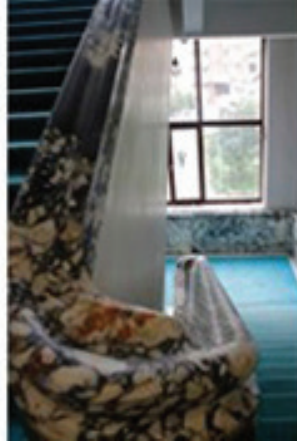

Yapıda koridora açılan tüm kapılar yenilenmiştir. Bu yenileme esnasında orijinal tasarımda yer alan kapı kenarlarındaki açılı duvarlar yok edilmiş ve iç mekân atmosferi farklılaşmıştır (Fot. 10). Simetri ekseninde yer alan eski bölme duvarlar ise kaldırılmıştır. 2009 yılında gerçekleştirilen uygulama ile yapılan iç mekân bölüntülerinde kararlı bir yaklaşım izlendiği ve uygulama sonrasında önceye kıyasla daha tutarlı ve net mekânlar elde edildiği görülmektedir.

Projeye ait döşeme planları ve mahal listelerinden yapıda; merdivenin zemin döşemesi ve süpürgeliği dışında tüm zemin döşemeleri, süpürgelikler, duvar ve tavan kaplamalarının değiştirildiği anlaşılmaktadır. Sağlık Bakanlığı'nda çalışan mimarlar ile yapılan görüşmede, merdivenin zemin kaplamasında kullanılan mermerin çok özel ve eşsiz olduğu, bu nedenle malzemenin korunduğu bilgisi edinilmiştir. Merdivende yer alan mermerin zemin ve duvar birleşiminden başlayarak yükselmesi ve merdiven kenarlarında korkuluk, denizlik gibi öğelere dönüşümü etkileyicidir. İç mekânda orijinal yapıdan günümüze kalan tek şeyin bu mermer olduğu yapıya gerçekleştirilen ziyaret ile de doğrulanmıştır (Fot. 11).

Fot. 10: Uygulama öncesi ve sonrası görünüm

Fot. 11: Merdivene ait görünüm

İç mekânlar için alınan renk ve malzeme kararlarının yapının kimliğine uygun nitelikte olmadığını söylemek mümkündür. Orijinal yapının sahip olduğu iç mekân değerlerini tam anlamıyla bilemiyor olsak da yeni yaratılan atmosferin Erken Cumhuriyet dönemine tanıklık eden tarihi bir yapının içinde bulunma hissinden uzak

olduğu görülmektedir. Yapıya ilişkin görsellerden anlaşılacağı üzere iç mekânlar, günümüzde inşa edilmiş herhangi bir yapının sahip olabileceği özelliktedir. Dış cephede kütleli orijinal yapısı büyük oranda korunurken, aynı tutumun iç mekân kararlarında gözetilmediği, dolayısıyla iç ve dış arasında ilişki kurmanın güçleştiği görülmektedir.

İç mekânda, özellikle, eski yapılara has tavan yüksekliğinin korunmaması mekânın özgün atmosferini önemli ölçüde değiştirmiştir. Yine yapının özgün tasarım niteliklerinden olan, koridor üzerindeki girişleri tanımlayan açılar yok edilmiştir. Mekanlarda daha önceki dönemlerden kalan donatı ya da detaylara rastlanmamıştır, bunlar korunamamış ya da korunmamıştır. İkinci ve üçüncü katın tavanlarında kullanılan ne yapının inşa edildiği döneme ne de bugüne ait olan süslemeler ve malzeme kararları yapının özgün dili ile tezat yaratmaktadır. Uygulamada yapı tüm bileşenleriyle bir bütün olarak ele alınmamış ve yapının iç mekânlarına mahsus özgün nitelikleri korunmamıştır. Dolayısıyla yapının görsel bütünlüğü de sürdürülememiştir.

3. SONUÇ

Theodor Jost tarafından tasarlanan Sağlık Bakanlığı binası yeni siyasi modelin ve Cumhuriyet sonrasında adım adım hayata geçirilen modern sağlık politikalarının temsilcisidir. Yapı, diğer bakanlıklardan ayrı olarak Sıhhiye Meydanı'nda konumlanmaktadır ve kendisinden önce inşa edilen yapılardan farklı olarak modern mimari üsluptadır ve bu üslubun kentteki ilk temsilcisidir. Erken Cumhuriyet Dönemi'ne tanıklık etmesi ve Uluslararası Mimarlık Akımı'nın özelliklerini taşıması nedeniyle tarihi ve sanatsal değer taşıyan yapı, Modern Mimarlık Mirası'mızın önemli bir parçasıdır. Çalışma, mevcut yazında, hakkında detaylı bir araştırma bulunmayan Sağlık Bakanlığı binasının önemine dikkat çekmek ve durumunu belgelemek adına önemlidir.

Yapı konum itibarıyla, kent içinde önemli bir kamusal alan ile ilişki içerisindedir. Ancak bu ilişkiye gereken önemin verilmediği görülmektedir. Tekil olarak tescil edilen yapının restorasyonunda iç ve dış mekânları ayrı ayrı ele alınmıştır. İç mekândaki işlevsel çözümü ileri taşıyamayan bir yaklaşım güdülmüş, yapının özgün biçimleniş ve atmosferi korunmamıştır. Esere anlam katan detaylar yok edilmiştir. Her ne kadar cephe görünümleri korunmuş da olsa yapının iç mekânlarında, merdiven dışında, geçmişin izlerini taşıyan bir öge bulunmamaktadır. Gerçekleştirilen malzeme değişikliklerinin de etkisiyle ortaya çıkan yeni iç mekânlar yapının orijinal üslup ve duygusundan uzaktır. Ek olarak, yapının ikinci katında, taşıyıcı duvarda değişiklik gözlenmiştir. Dolayısıyla yapılan uygulamada sosyal-işlevsel, strüktürel ve görsel bütünlüğün korunduğundan bahsetmek güçleşmektedir.

Yapı 1. derece tescilli kültür varlığı statüsündedir. Dolayısıyla yalnızca cephesinin değil iç mekânlarının da aynı ölçüde korunması gerekmektedir. Korumanın amacı; tarihi eserin estetik ve tarihi değerini ortaya çıkarmak, yapılan müdahalelerin mümkün olduğunca yapının ilk tasarımı ve tarihi değerine saygı göstererek onun gelecekte anlaşılmasını sağlayacak izlerin korunarak aktarılmasını sağlamaktır. Ancak

yapılan uygulamada aksi bir tutumun varlığı gözlenmektedir. Bina 90 yılı aşkın bir süredir kullanılmaktadır. Bu hem yapının kullanım değeri hem de kültürel belleğin sürdürülmesi adına önemlidir. Geçen süreçte yenileme ihtiyacı tabii ise de restorasyonun, koruma ilkeleri çerçevesinde yapılması beklenmektedir.

İşlevsel, estetik ve tarihi olarak bütüne bağlı elemanların yapıyı günümüz koşullarına adapte etmek uğruna yok edilmeleri yanlış bir yaklaşımdır.²⁷ Uluslararası örgütlerin görüş ve önerileri Modern Mimarlık Mirası'nın korunmasına yöneliktir. Ancak ülkemizdeki yasal zeminin bunlarla paralel çalıştığını söylemek güçtür. Türkiye'de Modern Mimarlık Mirası'na karşı bütüncül bir koruma yaklaşımı sergilenmemekte, yalnızca belirli örnekler koruma altına alınabilmektedir. Bu örneklerin korunması hususunda tanınmış ölçütler bulunmamaktadır. Yapının geçirdiği değişim buna örnektir.

Yapının günümüzde Ankara Valiliği tarafından kullanılmaya başlaması ile birlikte özgün kullanım ve işlev nitelikleri de yitirilmiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nin ilk Sağlık Bakanlığı binası tarihinde ilk kez özgün işlevi dışında kullanılmıştır. Bu durum hem yapının kendi karakteri ile hem de Cumhuriyet'in sağlık ideolojisinin temsil eden Sıhhiye meydanının karakteri ile tezat oluşturmaktadır. Dolayısıyla kentsel belleğin zedelendiği söylenebilir.

27 Kuban, 1969.

KAYNAKÇA

- Altan Ergut, E. (2013). Yirminci Yüzyıl Modern Mimarlık Mirası Korunmalıdır! DOCOMOMO_Türkiye: 10 Yılın Ardından... *Mimarlık Dergisi*(371).
- Altan Ergut, E., & Boyacıoğlu, E. (2012). *Bir Başkentin Oluşumu: Avusturyalı, Alman ve İsviçreli Mimarların Ankara'daki İzleri*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi.
- Altan, E. (2017). Modern Mimarlık Mirası Korunmalı mı? *XXI*.
- Aslanoğlu, İ. (2010). *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Aydın, S., Türkoğlu, Ö., Emiroğlu, K., & Özsoy, E. D. (2005). *Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Batur, A. (1998). 1925-1950 Döneminde Türkiye Mimarlığı. Y. Sey içinde, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* (s. 209-234). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Baturayoğlu Yöney, N. (2015). Modern Mimarlık Mirasının Kabulü ve Korunması: Uluslararası Ölçüt ve İkelere İlişkin Bir Değerlendirme. *Restorasyon Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 62-76.
- Bayraktar, N. (2013). Tarihe Eş Zamanlı Tanıklık: Ulus ve Kızılay Meydanlarının Değişim Süreci. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 20-35.
- Bonjaku Gökdemir, O. (2009). *Architecture As An Urban And Social Sign: Understanding The Nature Of Urban Transformation In Eskişehir Highway, Ankara*. Ankara: Middle East Technical University.
- Borsi, F. (1987). *The Monumental Era: European Architecture and Design, 1929-1939*. New York: Rizzoli.
- Bozdoğan, S. (2002). *Modernizm ve Ulusun İnşası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Cengizkan, A. (2004). *1924-25 Lörcher Planı: Ankara'nın İlk Planı*. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Curtis, W. J. (1996). *Modern Architecture Since 1900*. London: Phaidon Press Limited.
- Duru, B. (2012). Mustafa Kemal Döneminde Ankara'nın İmarı. F. Şenol Cantek içinde, *Cumhuriyet'in Ütopyası: Ankara* (s. 173-191). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.

- Egli, E. (2015). *Atatürk'ün Mimarının Anıları: Genç Türkiye İnşa Edilirken*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ICCROM. (2018). Revisiting Authenticity in the Asian Context.
- Ünsal, B. (1973). Mimarlığımız 1923-1950. *Mimarlık Dergisi*, 19-62.
- Jencks, C. (1985). *Modern Movements in Architecture*. New York: Penguin Books.
- Jokilehto, J. (2006). Considerations on Authenticity and Integrity in World Heritage Context. *City & Time*, 2(1), 1-16.
- Kılınç, K. (2002). Öncü Halk Sağlığı Projelerinin Kamusal Mekanı Olarak Sıhhiye. G. A. Sargın içinde, *Ankara'nın Kamusal Yüzleri Başkent Üzerine Mekan-Politik Tezler* (s. 119-156). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Karaoğuz, D. (tarih yok). *Anılarda Zonguldak*. Mayıs 27, 2020 tarihinde Halkın Sesi Web Sitesi: <http://www.halkinsesi.com.tr/m/zonguldak/anilarda-zonguldak-h40463.html> adresinden alındı
- Keleş, R., & Duru, B. (2008). Ankara'nın Ülke Kentleşmesindeki Etkilerine Tarihsel Bir Bakış. *Mülkiye Dergisi*, 27-44.
- Kuban, D. (1969). Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar . *Vakıflar Dergisi*, 341-356.
- Polat, E. E., & Can, C. (2008). Modern Mimarlık Mirası Kavramı: Tanım ve Kapsam. *Megaron*, 177-186.
- Tankut, G. (1993). *Bir Başkent'in İmarı Ankara: (1929-1939)*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Tekeli, İ. (2000). Ankara'nın Başkentlik Kararının Ülkesel Mekan Organizasyonu ve Toplumsal Yapıya Etkileri Bakımından Genel Bir Değerlendirilmesi. A. Tükel Yavuz içinde, *Tarih İçinde Ankara* (s. 317-335). Ankara: T.B.M.M. Basımevi.
- Tempo Gazetesi (2019). Zonguldak-Ankara ve Kardeş Binalar. Tempo Gazetesi, 17 Aralık, Salı. URL: <https://www.tempogazetesi.com/zonguldak/zonguldak-ankara-ve-kardes-binalar-h24508.html> (Erişim: 15.08.2020)
- UNESCO (2019). Operational Guidelines. *The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Erişim linki: <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>
- Yavuz, Y. (1973). Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Mimari Biçim Endişesi. *Mimarlık Dergisi*, 26-44.

- Yıldırım, Y. (2016, Mart 23). Valilik Binalarının Tarihi, Zonguldak'ın Talihi, *Pusul Gazetesi*. URL: http://www.pusulagazetesi.com.tr/m_6069/valilik-binalarinin-tarihi-zonguldak%E2%80%99in-talihi%E2%80%A6/ (Erişim: 18.10.2019).
- Yıldırım, Y. (2017, Eylül 10). Yıkılan Eski Valilik Binasının İkizi Ankara'da Yaşıyor, *Pusul Gazetesi*. URL: <http://www.pusulagazetesi.com.tr/yikilan-eski-valilik-binasinin-ikizi-ankarada-yasiyor-85395-haberler.html> (Erişim: 27.05.2020)

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Sanat Tarihi Dergisi

ISSN 1300-5707

Cilt: XXIX, Sayı: 2 Ekim 2020

Ege University, Faculty of Letters

Journal of Art History

e-ISSN 2636-8064

Volume: XXIX, Issue: 2 October 2020

İnternet Sayfası (Acık Erisim)

Internet Page (Open Access)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

Clarivate
Analytics
ESCI
Emerging Sources Citation Index

TR
ULAKBİM
TR DİZİN

DOAJ

Crossref

EBSCO

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Academic
Resource
Index
ResearchBID

SÖBIAD